

Forord

Om metode

Litteraturens tilgange er en bog om litterær metode, men vi er opmærksomme på, at det er umuligt at dække hele det brede spektrum af metoder, som moderne litteraturteori kan gribe til, når en tekst skal analyseres. Vi har imidlertid forsøgt at dække bredt og præsenterer i tretten kapitler det, vi anser for de mest centrale teorier. Bogen lægger vægten på *moderne* litterær metode – alene af den grund, at en egentlig videnskabelig litteraturkritik, som Hans Hauge i bogens afsluttende kapitel¹ påpeger det, er et moderne fænomen, der kan dateres til efterkrigstiden. Skønt man naturligvis altid på universiteterne og i lærde miljøer har beskæftiget sig med litteratur som andet og mere end oplevelse og følelsernes kultivering, er videnskabelig metode og fokuseringen på teori i litteraturstudierne et moderne fænomen. Denne bog starter imidlertid dér, hvor den moderne litteraturkritik tager sit afsæt – i den biografisme, der ikke mindst i 1970'ernes fagkritik måtte stå for skud. Biografismen i litteraturkritikken har været en ualmindeligt sejlvet tradition, der har præget europæiske – og måske i særlig grad danske? – litteraturstudier i årtier. Som Johnny Kondrup peger på, kan den ligefrem føre sine rødder tilbage til oldtiden.² Når traditionen i Danmark har været særdeles stærk, skyldes det ikke mindst det faktum, at en af dens fornemteste repræsentanter, Georg Brandes, er dansk. I hvert fald af skind om end ikke i særlig grad af sind.

Med udgangspunkt i biografismen og den senere også næsten enerådende nykritik forsøger *Litteraturens tilgange* at give et overblik over litteraturteoriens udvikling hen imod en stadig mere frodig knopskydning og metodepluralisme, der effektivt har gjort op med den forestilling om ét privilegeret perspektiv, som litteraturstudierne for så vidt helt frem til 70'ernes ideologikritik har været præget af. Kampen på dogmer er i dag erstattet af langt mere komplekse, og turde man måske sige, ydmyge forestillinger om de enkelte metoders rækkevidde og udsigelseskraft. En del af de nyere retninger inden for litteraturkritikken har da også en helt anden hensigt end at fastslå Sandheder af sociologisk, psykologisk eller æstetisk art. Retninger som dekonstruktion, læserorienteret teori, forskellige varianter af kønsstudier og den såkaldte postkolonialisme, som markerer den globale periferis indtræden på den litteraturteoretiske arena i egen ret, har en mere polemisk hensigt: nemlig især at demontere etablerede og tilsyneladende sandheder. Og sjældent kombineret med en forestilling om at etablere nye.

Efter at teoriudviklingen således har været en helt central drivkraft i litteraturkritikkens udvikling, opstilles der i bogens sidste kapitel et interessant perspektiv: nemlig *opgøret* med teorien som overgribende og hegemonisk fænomen i studiet af litteratur: "Opgøret er og var vendt imod Teoriens

ophøjelse af sproget til den yderste horisont for menneskelig erkendelse, og udviklingen kan derfor beskrives som bestående af forsøg på at komme hinsides 'the linguistic turn', altså den sproglige vending. Eksemplerne er mange: the cultural turn, the pictorial turn, the social turn, the pragmatic turn og the performative turn."³ Læseren kan her måske ane en interessant bevægelse: at litteraturanalysen – nu udstyret med teoriens styrke og begrænsninger – vender tilbage til en bredere horisont, hvor man kan iagttage opblomstringen af gamle felter i nyisenesættelse. Således har de seneste års litteraturforskning fx åbnet for nyhistorisme, nye og omdefinerede kønsstudier, en ny interesse for fænomenologiens sansorienterede læsninger, receptionsteorier som et mere reflekteret svar på tidligere tiders læsersociologiske tiltag, kognitive teorier osv. osv. Ringen er i en vis forstand sluttet med en mulig tilbagevenden til en forståelse af litteratur som et mere komplekst fænomen, end den forekom i den til tider noget hermetiske teori (fx 70'ernes franskinspirerede udgaver af strukturalisme, narratologi, semiotik, psykoanalyse m.m.), som gjorde litteraturteori til et anliggende for absolutte eksperter. Nu dog ikke i før-teoriens ureflekterede og noget impressionistiske forstand. I dag tegner der sig under alle omstændigheder et bredt felt, hvor alle niveauer af den litterære proces er repræsenteret i forskningen, og hvor vidt forskellige tilgange anses for gyldige. Både læserens oplevelse (fx receptionsteori), samfundets betydning for litteratur og litteraturanalyse (fx postkolonialisme) er igen blevet stuerne intellektuelle positioner. Tilsvarende vil man i denne bog i analysen og gennemgangen af de retninger, der for nogle tiår siden markerede en kompromisløs teoritilgang, se opblødninger, der bringer teorierne i frugtbar diskussion med andre teorier, som man besinder sig på sit slægtskab med. Så vidt vi kan lodde dagens litteraturteoretiske miljø, er det langt mindre ideologiseret og langt mindre idiosynkratisk end tidligere. Læseren af denne bog vil fx bemærke, at mange af de teorier, der i udgangspunktet afgrænsede sig skarpt og af og til temmelig snævert, i dag peger på en klassisk og en post- eller neoklassisk forvaltning af teorien. Det gælder fx Stefan Iversens og Henrik Skov Nielsens kapitel om narratologi,⁴ og i videre forstand gælder det hele forståelsen af det felt, vi med Hans Hauge kunne kalde 'french theory'.

Vægten i *Litteraturens tilgange* er overalt lagt på de teorier, som vi vurderer har eller – hvad nogle af de nyeste angår – vil få betydning i dansk sammenhæng. Især har vi grundigt behandlet de metoder og læsestrategier, der har vundet indpas i en bredere del af undervisningssystemet. Fra universitetsniveau til seminarium, gymnasium og hf. Vi kunne nemt have fundet andre teorier eller sofistikerede og særlige forgreninger af de teorier, vi her behandler, som er blevet dyrket udelukkende på forskerniveau. Dem har vi undladt at beskæftige os med, fordi vi opfatter dette som en udpræget brugsbog, hvor læseren har krav på at få en rimeligt bred og balanceret udgave af moderne litteraturteori. Vi har overalt frem for de mere akademiske spidsfindigheder foretrukket at give

et rimeligt dækkende og teoretisk sobert, men først og fremmest *forståeligt* rids over de enkelte teorier. Vi er ikke gået i unødige detaljer.

Vi havde i den første udgave af denne bog et afsluttende kapitel om analysen af digital litteratur. Det har vi udeladt i denne udgave. Især fordi dette felt i dag er så komplekst og kæmpestort, at vi ikke ville kunne yde det retfærdighed i et enkelt kapitel. Elektronisk baseret litteratur (og andre typer fortællinger) kræver i dag at få en selvstændig udgivelse, der ikke som dette værk støtter sig alene på den trykte bogside.

Ligesom vi har foretaget et valg i præsentationen af metoder, har vi foretaget en række valg i fremstillingen af de forskellige metoder. Helt centralt har det været for både redaktion og forfattere, at hvert enkelt kapitel viser metoden i arbejdstøjet: Alle afsnit har en analysedel, hvor en litterær tekst gennemgås ved hjælp af den skitserede teoretiske tilgang. Men det ligger endvidere i vores metodepluralistiske forståelse af det teoretiske felt, at ingen analyse skal have lov at stå ganske uimodsagt. Efter analysen er der en opsummering, hvor metoden bliver kritisk vurderet: Hvad er den i stand til at udsige, hvor bliver den unuanceret eller kommer helt til kort? Hvilke dimensioner mangler fx nødvendigvis i en nykritisk analyse, som biografisme eller receptionsteori til gengæld kan folde sig vældigt ud omkring. Hermed være også sagt, at litteraturteorier nødvendigvis må prioritere bestemte dimensioner af værkets verden og dermed – mere eller mindre bevidst – være analytisk reductive. Et videnskabeligt vilkår, som al systematisk undersøgelse er underlagt, eftersom virkelighed aldrig vil kunne gengives i forholdet én til én. Men i denne bog har vi altså bedt forfatterne til de enkelte kapitler om direkte at reflektere over dette forhold, så det kan stå som en eksplicit præmis for fremstillingen.

Endelig har vi bedt alle bogens forfattere forholde sig til den didaktiske side af den type litteraturteori, som de hver især præsenterer. Hvilke undervisningsmæssige konsekvenser kan man drage af det analytiske potentiale, teorien besidder? Hvilke svagheder og styrker har teorien i et møde med den studerende? Overvejelserne spænder vidt – fra forslag til tilrettelæggelse af undervisningen på dette eller hint teoretiske felt til mere eksistentielle begrundelser, som vi ser det hos Søren Schou,⁵ der peger på, at ideologikritikkens værdi- og holdningsbaserede udgangspunkt måske har en særlig appel til unge mennesker, der har behov for at forstå verden i bl.a. skarpt optrukne modsætninger og moralske kategorier.

Endnu en væsentlig redaktionel disposition, vi her vil henlede opmærksomheden på, er kriterierne for valg af analyseret værk. Eftersom det vel er et anerkendt faktum, at tekst og metode i høj grad har udviklet sig i et produktivt samspil a la det intime forhold mellem nykritikkens og modernismens udvikling, har vi valgt at lade den enkelte forfatter selv vælge en tekst, som relevant kan analyseres ved hjælp af den skitserede metode. Vi har set krampagtige eksempler på det modsatte: at man har taget en enkelt tekst og udsat den for et tæppebombardement af metoder. Resultatet her bliver nemt som af bombardementer i virkelighedens verden: at der ikke er sten på sten tilbage i det litterære landskab, bortset fra et

tilfældigt ramponeret hus her og der, som angrebsvåbnet ikke har kunnet stille meget op med. Vi har ganske jævnt formuleret ment, at det ville være synd for både forfatter, tekst og metode at lade alle gennemgå den samme litterære tekst – ligesom vi har en erfaring, der siger os, at denne procedure meget hurtigt bliver lumsk kedelig. Kun har vi af praktiske grunde måttet forlange, at man valgte en relativt kort tekst. Vi præsenterer altså i *Litteraturens tilgange* læsninger, hvor metoden i videst muligt omfang *gør sig*, hvor den kan stille noget produktivt op. Men som sagt alligevel med en afsluttende refleksion over de niveauer i teksten, som den enkelte metode ikke kan folde tilstrækkeligt ud. Denne sidste refleksion gælder i øvrigt ikke kun den analyserede tekst som sådan, men er af mere generel art.

Eftersom litteraturteori og litteraturkritik i denne bog bruges som i det mindste delvis synonymt med metode, vil vi se lidt på, hvad vi kan forstå ved metode i almindelighed og litterær metode i særdeleshed. Ordet ‘metode’ stammer fra det græske *méthodos* og er en sammenskrivning af to ord: *metá*, som betyder ‘efter’, ‘iblandt’, ‘hen til’, og ordet *hodós*, som betyder ‘vej’. Ordet kan altså – som vi har valgt at lade det skinne igennem i bogens titel – oversættes som en proces, en vej eller en tilgang til et emne. En faglig metode kan herudfra defineres som en *planmæssig fremgangsmåde*, en *systematisk analyseprocedure* og betegner altså en generaliseret, videnskabelig praksis. I litterær sammenhæng betyder det en læsepraksis, der har forladt den spontane tilegnelse, og som følger regler, procedurer, særlige synsvinkler systematisk. Ønsker man en mere udfoldet definition og slår op i fx GADs litteraturleksion under ‘metode’, finder man ingen forklaring, men bliver henvist til søgeordene *litteraturkritik* og *litteraturvidenskab*, hvilket antyder, at metodespørgsmålet er snævert knyttet til selve litteraturfagets udvikling.

Men selv når man læser litteratur privat – subjektivt, følsomt og orienteret mod de indfald, man får undervejs – vil vi på metodeplanet kunne karakterisere denne læsning, nemlig fx med ordet ‘impressionistisk’. Selv ikke læseren derhjemme i sofaen kan altså vriste sig helt fri af metodeproblematikken og er henvist til at kaste sit tilsyneladende spontane blik på teksten i overensstemmelse med forskellige kulturelle konventioner. Ingen læsning er ganske uhildet, og litteraturteoriens opgave er bl.a. at klarlægge de måder, vi læser på, forsøge systematisk at forstå dem, undervise i dem, udbygge dem, kritisere dem.

Ikke desto mindre er det centralt at fastslå, at den systematiske læsning af et litterært værk aldrig vil kunne få samme entydige karakter som analysen af et geologisk eller et matematisk fænomen. At litteraturstudier helt ind i kernen er et humanistisk projekt, betyder imidlertid *ikke*, at man mangler metoder, der er lige så teoretisk stringente, som naturvidenskaben kan opvise det, men det betyder derimod, at *rækkevidden* af en analysestrategi må vurderes kritisk, fordi det litterære værk konstant selv taler med i et helt andet omfang end det naturvidenskabelige objekt (der dog parentetisk bemærket siden kvantefysikken også

er begyndt at meddele sig). Litteraturkritik er en hermeneutisk proces, i den forstand at man her beskæftiger sig med fænomener, der giver mening, som må fortolkes. Hvilket betyder, at enhver analyse efterlader ufortolkede rum – som fx i receptionsteorien kan kaldes ‘tomme pladser’ – og at den, der hvor den faktisk udsiger noget, altid må acceptere, at analysen kunne være kommet til et andet resultat. Analysen kan aldrig være dækkende eller entydig, men den kan (og skal) være stringent, forfølge bestemte spor og prioritere bestemte vinkler. Som en konsekvens af det synspunkt, at enhver litteraturlæsning er en fortolkning, har vi valgt at indlede bogen med et kapitel om hermeneutik, “At fortolke tekster”, som er skrevet af to af bogens redaktører, Johannes Fibiger og Niels Mølgaard. Vi er dog samtidig opmærksomme på, at også hermeneutik og hermeneutik er mange ting, og fx ville Hans-Georg Gadamer, som ubestridt er den moderne hermeneutiks førende teoretiker, *ikke* bryde sig om receptionsteoriens mere radikale udgaver. Al den stund at det historiske perspektiv, den klassiske dannelseshorisont og menneskets indskrevethed i en kulturel tradition er en uomgængelig præmis for Gadammers forståelse af det æstetiske værk. Han ville besvare Stanley Fish’ provokerende spørgsmål “Is there a text in this class?”⁶ med et rungende ja. Ikke desto mindre har vi absolut fundet, at en indledning, der udfoldede hermeneutikkens grundlæggende synspunkter, ville være et brugbart grundlag, inden de enkelte metoder blev præsenteret.

Anvendelsen af metoder i litteraturvidenskaben giver som sagt ikke analysen absolut gyldighed, og den må derfor følges op af en række metateoretiske refleksioner, hvor analysens karakter og rækkevidde diskuteres. Har vi ikke lært andet af tidligere tiders dogmatik inden for faget, så har vi i hvert fald lært, at intet litterært værk kan analyseres dækkende ved hjælp af den biografiske metode, psykoanalysen, den marxistiske ideologikritik eller nogen som helst anden mere eller mindre universalistisk teori. Det har altid været nærmest pinlig evident i retrospekt, men det er bemærkelsesværdigt ved dagens litteraturteoretiske miljø, at forbeholdene nu tages, *inden* man går til sagen. I dag eksisterer der en betydelig metodepluralisme, eklekticisme og en frodig faglig dialog hen over væsentlige teoretiske skel, og det har derfor ikke primært været et krav fra redaktørerne, men tværtimod et eksplicit ønske fra skribenterne at relativere deres egen metodetilgang.

Man ser med andre ord både begrænsningerne i ens egen tilgang og det værdifulde ved helt andre perspektiver på den litterære tekst. Og det betinger en slags ‘negativ’ ambition med *Litteraturens tilgange*: at bogen ikke primært skal være en lærebog i at anvende den ene eller den anden metode, men mere give et panorerende blik over metodelandskabet som sådan. Analyserne er ikke eksempler til efterfølgelse, vi ser dem ikke som mesterfortolkninger, men mere som åbne skitser. Deres bestræbelse er ikke at vise den rigtige eller den dækkende analyse, men primært at vise, hvordan en metode som en bestemt afstukket sti ind i et værk kan åbne det.⁷ Dette kan man måske ligefrem karakterisere som

en relativisering, der udspringer af det litterære værk *selv*. Den litterære tekst er altid større og mere kompleks end den analyse, den underlægges. Den italienske forfatter Italo Calvino⁸ har i bogen *Perché leggere i classici* (1992) (*Hvorfor læse klassikerne*) ligefrem defineret den litterære klassiker ud fra dette karakteristikum: “En klassiker er et værk, som foretager en uophørlig pulverisering af den kritiske diskurs, mens det selv træder uantastet frem herfra.”⁹

Litteraturens tilgange er en bog, der har som sin ambition at skærpe metodebevidstheden hos dem, der på det ene eller andet professionelle niveau beskæftiger sig med litteratur og litteraturformidling. Metodisk bevidsthed er væsentlig alene af den grund, at man aldrig ser objektivt, udtømmende, *sandfærdigt* på et værk, men er bundet til det udbud af synsvinkler, som historisk epoke, køn, institutionel forankring, klasse, status osv. tilbyder en.

At spektret af metoder i dag fremstår som relativt stort og præget af udogmatiske grundholdninger, har til gengæld gjort det til en fornøjelse at lave denne bog, hvor de forskellige metoder ikke blot præsenterer sig selv, men også træder i diskret dialog med hinanden.

Litteraturens tilgange indeholder følgende: Der indledes med et kapitel om at læse, hvor læsningen karakteriseres som en hermeneutisk, fortolkningsorienteret proces. Dernæst følger et let essayistisk oversigtskapitel, hvor litteraturkritikkens forhold til den senmoderne verden overvejes, og hvor der dernæst gives en kort historisk oversigt over de forskellige metoders udvikling i de seneste ca. hundrede år. Vægten er her lagt på danske forhold. Endelig følger bogens centrale del: præsentationerne af det, vi har vurderet som de væsentligste moderne litterære metoder. Tretten kapitler spændende fra biografisk læsning til et afsluttende opsamlingskapitel, der skitserer de seneste udfletninger af den litterære analyse. Som sagt afprøves alle metoder (undtagen i det sidste kapitel, som behandler flere forskellige metodiske tilgange) på en litterær tekst, der dels er velegnet, dels er kort. De analyserede tekster findes trykt sidst i bogen, så læseren har mulighed for at kigge bogens skribenter i kortene og i øvrigt spille aktivt med i analysearbejdet. Som afslutning har bogen et leksikonafsnit, hvor centrale begreber og problemstillinger får en uddybende forklaring. Det samme gælder en række centrale litteraturteoretikere og filosoffer, der har fået eget opslag.

Bogen kan læses på langs og vil da være en kronologisk fremstilling af de sidste hundrede års kritikhistorie, men den kan også læses afsnit for afsnit i en hvilken som helst rækkefølge, alt efter den enkelte læsers behov. Den vil så have karakter af en introduktion til den enkelte metode. Vi har lagt vægt på, at begge læsninger skal være mulige, og man vil ikke mangle forudsætninger, da hvert eneste kapitel selv fremstiller de historiske og teoretiske betingelser, der udgør en nødvendig baggrund.

Vi håber, at bogen vil blive brugt til at skærpe den litteraturteoretiske forståelse, og at denne på sin side vil bidrage til at nuancere forståelsen af det litterære

værk. Bogen viser desuden, at *ingen* af de her præsenterede metoder er helt uddaterede eller irrelevante, men at de hver for sig siger ganske centrale ting om det litterære værk. Og at de tilsammen muliggør om ikke en udtømmende, så dog en meget omfattende karakteristik af det.

Århus, januar 2008

Johannes Fibiger, Niels Mølgaard og Gerd von Buchwald Lütken

Noter

- 1 Se fx Hans Hauge: "Litteraturteorien efter Teorien", s. 387 ff.
- 2 Se Johnny Kondrup: "Biografisk metode", s. 57 ff.
- 3 Se Hans Hauge: "Litteraturteorien efter Teorien", s. 387.
- 4 Se "Narratologi", s. 209 ff.
- 5 Se Søren Schou: "Ideologikritik", s. 127 ff.
- 6 Se behandlingen af Fish' artikel med samme navn i Bo Steffensens kapitel "Receptionsæstetik" s. 327 ff. Se desuden leksikonopslag om Fish.
- 7 Se fx Lilian Munk Rösings kapitel "Psykonalyse" s. 298-299.
- 8 Se leksikonopslag: Calvino.
- 9 Min oversættelse.

Indhold

Forord 7

At fortolke tekster af *Niels Mølgaard* og *Johannes Fibiger* 15

Litteraturteori – en have med forgrenede gange
af *Gerd von Buchwald Lütken* 31

Biografisk metode af *Johnny Kondrup* 57

Nykritik af *Finn Stein Larsen* 77

Fænomenologisk læsning af *Thomas Illum Hansen* 99

Ideologikritik af *Søren Schou* 127

Strukturalisme af *Svend Erik Larsen* 145

Semiotisk-pragmatisk litteraturteori af *Jørgen Dines Johansen* 175

Narratologi af *Stefan Iversen* og *Henrik Skov Nielsen* 209

Dekonstruktionisme af *Hans Hauge* 243

Psykoanalyse af *Lilian Munk Rösing* 275

Feministisk litteraturkritik og litterær kønskritik af *Anne Scott Sørensen* 301

Receptionsæstetik af *Bo Steffensen* 327

Postkolonialisme af *Hans Hauge* 359

Litteraturteorien efter *Teorien* af *Hans Hauge* 387

Teksteksempler

Herman Bang: Franz Pander 415

St. St. Blicher: Baglænds 427

<i>Karen Blixen: Det ubeskrevne blad</i>	444
<i>Hans Adolph Brorson: Op! al den ting, som GUD har gjort</i>	448
<i>Sophus Claussen: Arkæologisk Fund</i>	450
<i>N.F.S. Grundtvig: Danmarks trøst</i>	451
<i>N.F.S. Grundtvig: Strandbakken ved Egeløkke</i>	453
<i>Per Højholt: Månen forklaret</i>	457
<i>Franz Kafka: Foran loven</i>	457
<i>Franz Kafka: Vor dem Gesetz</i>	459
<i>Franz Kafka: I domkirken</i>	460
<i>Henrik Pontoppidan: Havfruens Sang</i>	469
<i>Jan Sonnergaard: Polterabend</i>	472

Leksikon 479

Om forfatterne 533

Bibliografi 537

Personregister 557

Stikordsregister 563